

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΠΟΙΗΣΗ:
ΜΙΑ ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ
ΤΗΣ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΒΑΣΙΛΑΚΗΣ

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΠΟΙΗΣΗ:
ΜΙΑ ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ
ΤΗΣ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ
ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ

Αισθητική και φιλοσοφική
διάσταση της ποιητικότητας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΗ®

ΑΘΗΝΑ 2024

Σελιδοποίηση:

Γιάννης Καρδαμίτσης (parisart@otenet.gr)

1^η έκδοση: Ιούλιος 2024

ISBN 978-960-333-854-3

Copyright © 2024

Ιπποκράτους 43, 106 80 Αθήνα, τηλ. 210 3637016, fax: 210 3626646
[http: www.grigorisbooks.gr](http://www.grigorisbooks.gr) • e-mail: info@grigorisbooks.gr

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή και μετάδοση, στο σύνολο ή εν μέρει, έστω και μίας σελίδας ή και περιληπτικά, κατά παράφραση ή διασκευή, του παρόντος βιβλίου με οποιονδήποτε τρόπο (μηχανικό, ηλεκτρονικό, τηλεοπτικό, φωτοτυπικό, ηχογραφήσεως κ.τ.λ.) χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του εκδότη (Ν. 2121/93, άρθρο 51). Η απαγόρευση αυτή ισχύει και για Δημόσιες Υπηρεσίες, Βιβλιοθήκες, Πανεπιστήμια, Οργανισμούς κ.τ.λ. (άρθρο 18). Οι παραβάτες διώκονται (άρθρο 13) και επιβάλλονται κατά τον νόμο κατάσχεση, αστικές και ποινικές κυρώσεις (άρθρα 64-66).

Αυτό είναι νοσταλγία: να κατοικείς στο κύμα
και να μην έχεις πατρίδα μεσ' στο χρόνο
Κ' οι επιθυμίες αυτό είναι: σιγαλή συνομιλία
της αιωνιότητας με καθημερινές ώρες
Κι' η ζωή' ναι αυτό: ώσπου από ένα χτες
να βγει η μοναχικότερη απ' τις ώρες ώρα
που, διαφορετικά, απ' τις άλλες αδελφές της
γελώντας, μπροστά στο αιώνιο μόνο θα σωπάσει..

Τα πρώιμα ποιήματα Rainer Maria Rilke (1875-1926)
(Die Fruhen Gedichte)

Ράινερ Μαρία Ρίλκε, Ποιήματα, μετ. Άρη Δικταίου,
εκδ. Β', Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1999, σελ. 55

«Εν αρχή ην ο Λόγος, και ο Λόγος ην προς τον
θεόν, και ο θεός ήν ο Λόγος» (Ιωαν. 1,1), Λόγος
στον ευαγγελιστή Ιωάννη δεν είναι μόνο ο Υιός
που σαρκώνεται μέσα στον ιστορικό χρόνο αλλά
και ο Λόγος ως Αυτολόγος, ως ενδιάθετη αυτοα-
ναφορικότητα της ανθρωπίνης αυτοσυνειδησίας.

Η ποίηση είναι στενά συνυφασμένη με την αν-
θρώπινη ύπαρξη από τότε που άρχισε να φιλοσο-
φεί περί της νοηματοδότησης του βίου και της ου-
σίας των όντων, να θεολογεί και να θεογονεί κα-
τά τον Ησίοδο για την δημιουργία θεών και αν-
θρώπων. Είναι ίσως μια αυθεντική διάσταση της
οντοποίησης του κόσμου, της υλικής και πνευμα-

τικής του υπόστασης. Από τη γλώσσα των αρχαίων φυλών της Αφρικανικής ηπείρου, την εικονογραφία των σπηλαίων του αρχέγονου ανθρώπου, την μαγική γλώσσα-προσευχή εξευμενισμού των πνευμάτων από τον σαμανισμό ως τις Ινδικές Βέδες, τους μύθους και τις διηγήσεις για την ύπαρξη του κόσμου σε όλα τα θρησκευόμενα, υπήρξε το ψυχικό δίδαγμα εξωτερίκευσης των πιο μύχιων φόβων και δεισιδαιμονιών ακόμη και μέχρι την προσπάθεια έκφρασης του απερινόητου, του ανέκφραστου θείου όντος.

Από την βιβλική κοσμολογία του «εν αρχή εποίησεν ο θεός τον ουρανόν και την γην» μέχρι του «Ιδού καλὰ λίαν» της εξαήμερου, τίθενται να ερμηνευτικά όρια της ποιητικότητας της θείας δημιουργίας. Κατά τον Θαλή τον Μιλήσιο, «Κάλλιστος ο κόσμος ποίημα γαρ θεού έστι» και τις σύγχρονες αισθητικές θεωρίες, ο ποιητής είναι δημιουργός της μορφικής και ρυθμικής ενότητας του ποιητικού κειμένου. Ο ποιητής δημιουργός γίνεται θεωρός και κριτής του έργου του «... ο γεννήσας Πατήρ, ηγάσθη και ευφρανθείς ... (Πλάτων Τιμ. 37c). Διάσπαρτες κρίσεις του Πλάτων για τους ποιητές και για την ποίηση θα συναντήσουμε στους περισσότερους διαλόγους του όπως στην Πολιτεία, στον Ίωνα, στον Φίληβο, στον Πολιτικό, στον Σοφιστή, στον Φαίδρο, στον Γοργία, στον Πρωταγό-

ρα, στον Κριτία, στον Κρατύλο, στον Ευθύφρονα, στον Λύση, στο Συμπόσιο, στον Ιππία Ελλάσσονα, στην Απολογία Σωκράτους, ακόμα και στον Τίμαιο. Χαρακτηριστική είναι η αποστροφή που αφιερώνεται στους ποιητές «...(ο) ποιητής οπόταν εν τω τριπόδι της Μούσης καθίζεται, τότε ουκ έμφρων εστίν, ... και της τέχνης της ούσης μιμήσεως αναγκάζεται αλλήλοις ανθρώπους ποιών διατιθεμένους εναντία λέγειν αυτώ πολλάκις, οίδεν δε ουτ'ει ταύτα ουτ'ει θάτερα αληθή των λεγομένων» (Νόμοι 719c). Η σημαντικότερη όμως αναφορά του στην ποίηση και στους ποιητές περιέχεται στην πλατωνική πολιτεία, ιδιαίτερα στο Β', Γ' και Ι' βιβλίο «...περί ποιήσεως λέγω ... τό μηδαμή παραδέχεσθαι αύτης όση μιμητική...» (Πολιτεία 595 Α)¹ (Πλάτων Πολιτεία, Τομ. Β', Πρόλογος Ευάγγελος Παπανούτσος, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Ιωάννης Γρυπάρης Ζαχαρόπουλου, σ. 708).

Ο μεγάλος φιλόσοφος και παιδαγωγός δεν καταφέρεται κατά της ποίησης γενικά και απόλυτα αλλά κατά της μιμητικής ποίησης και μάλιστα μόνο εκείνης που διακατέχεται από το «αγανακτικό και ποικίλον ήθος (παθητικούς και ποικιλόμορφους στα ήθη χαρακτήρες)». Ο ποιητής

1. Βασίλης Βιτσατζής «Αναφορά στην Ποίηση», Ερμής, Αθήνα, σ. 102.

αντιγράφει τα αισθητά πράγματα από τον κόσμο των ιδεών, όπως μας αναφέρει στο πλατωνικό σπήλαιο, όπου μιμείται τα είδωλα και δημιουργεί παραπλανητικές αποτυπώσεις και εξάπτει τα πάθη των ανθρώπων με το συγκινησιακό τους περιεχόμενο. Ο Πλάτων αν και υπήρξε αξεπέραστος ποιητής του πεζού λόγου μέσω των διαλόγων του, ένας μεγάλος μυθοπλάστης και φιλόσοφος, παρέμεινε σκεπτικιστής έως αρνητικός στους ποιητές, ακόμη και στον Όμηρο, κυρίως στο Β' και Γ' βιβλίο της Πολιτείας του, για λόγους ηθικούς, παιδαγωγικούς, ψυχολογικούς και φιλοσοφικούς (μεταφυσικούς). Χρήσιμη και απαραίτητη θεωρεί την ποίηση μόνο όταν υμνεί τους θεούς και εγκωμιάζει τους εναρέτους: «Όταν Ομήρου επαινέταις εντύχης λέγουσιν ως την Ελλάδα πεπαίδευκεν ούτος ο ποιητής και προς διοίκησίν τε και παιδείαν των ανθρωπίνων πραγμάτων άξιος αναλαβόντι μανθάνειν τε και κατά τούτον τον ποιητήν πάντα τον αυτού βίον κατασκευασμένον ζήν, φιλείν μεν χρή και ασπάζεσθαι ως όντας βέλτιστος εις όσον δύνανται, και συγχωρείν Όμηρον ποητικώτατον είναι και πρώτον των τραγωδοποιών, ειδένas δε ότι όσον μόνο ύμνους θεοίς και εγκώμια τοις αγαθοίς ποιήσεως παραδεκτέον εις πόλιν, ει δε την ηδυσμένην Μούσαν παραδέξη εν μέλεσιν ή έπεσιν, ηδονή σοι και λύπη εν τη πόλει βασιλεύ-

σετον αντί νόμου τε και του κοινή αεί δοξάντος είναι βέλτιστον λόγους².

Αντίθετα στον Φαίδρο ο Πλάτων δίνει πρωτεύουσα θέση στους εμπνεόμενους από τις μούσες, τους οποίους εξομοιώνει με τους φιλοσόφους στην εφαρμογή του νόμου (θεσμού) της «αδραστείας». Η Αδράστεια ήταν η θεά της εκδίκησης, η θεά της Νέμεσης και όπως αναφέρει ο Πλατωνικός Σωκράτης στην μετενσάρκωσή τους εκείνες οι ψυχές που έγιναν «θεώ ξυνοδοί» και «κατίδιον τι των αληθινών» να «εμφυτεύονται» «εν τη πρώτη γενέσει εις γονήν ανδρός γενησομένου φιλοσόφου ή φιλοκάλου ή μουσικού τινός ...» (Φαίδρ. 248 D). Η «αντίφαση» με την Πολιτεία και τους Νόμους στο ανωτέρω απόσπασμα του Φαίδρου είναι πράγματι φαινομενική, γιατί εδώ γίνεται λόγος για τους «μουσικούς» δηλαδή για αυτούς που τους έχουν εμπνεύσει οι Μούσες, σε αντίθεση με τους άλλους «ποιητές», τους μη μαινομένους, αλλά «σωφρονούντας», που γράφουν ανέπνευστα ποίηση «εκ τέχνης» και στους οποίους στα σώματα εμφυτεύονται ψυχές έκτης κατηγορίας: «έκτη ποιητικός ή των περί μίμησιν τις άλλος αρμόσει» (Φαίδρ. 248 E)³.

2. Πλάτων Πολιτεία 607 A, σ. 742.

3. όπ.π., σ. 103.

Ο Πλάτων θεωρούσε την φιλοσοφία όπως και την ποίηση, μίμηση όπως ο Αριστοτέλης την τραγωδία στην κλασική του διατύπωση. Ο ποιητής μιμείται τις λέξεις, την αισθητή φύση, ο φιλόσοφος μιμείται τη γλώσσα, την ιδέα ή την αλήθεια. Είναι λοιπόν και οι δύο μιμητές, αλλά ο ποιητής είναι κατώτερος, διότι το προϊόν του είναι δύο φορές πιο απομακρυσμένο από την αλήθεια (την ιδέα). Ο φιλόσοφος μιμείται άμεσα και απευθείας την ιδέα (το θείο) ενώ ο ποιητής μιμείται τον κόσμο της αισθητής φύσης, που είναι η ίδια απομίμηση της ιδέας. «...ημείς εσμέν τραγωδίας αυτοί ποιήται κατά δύναμιν ότι καλλίστης άμα και αρίστης...ποιηταί μεν ουν υμείς ποιηταί δε και ημείς εσμέν των αυτών, ημίν αντίτεχνός τε και ανταγωνισταί του καλλίστου δράματος... (Νόμοι, 817B). Στο έβδομο βιβλίο των Νόμων, που αναφέρεται στην παιδεία, ο Πλάτων, εξομολογείται τις βαθύτερες σκέψεις και τους φόβους του για την εκπαίδευση. Δεν θέλει, λέει, να αφήσει στους ποιητές και στους καλλίφωνους ηθοποιούς που έχουν πιο «δυνατή φωνή» (μείζον φθεγγομένους ημών), να στήσουν στην αγορά της πόλης τις σκηνές τους αντίκρυ σε εκείνες των σοφών (νομοθετών), και από αυτές να εξαγγέλουν ελεύθερα, σε γυναίκες και παιδιά και στον όχλο γενικότερα τα

αντίθετα από όσα λένε οι τελευταίοι»⁴. Στο έργο του Φαίδρος διαπραγματεύεται ζητήματα περί τέχνης διαλεκτικής και περί αθανασίας της ψυχής «Πάσαι όσαι μεγάλαι των τεχνών προσδέχονται αδολεσχίας και μετεωρολογίας φύσεως περί, το γαρ υψηλόνουν τούτο και πάντη τελεσιουργόν έοικεν εντεύθεν πόθεν εισιένα» (Πλάτων Φαίδρος 270, σ. 128), αναφέρει ότι «όλες οι μεγάλες τέχνες (ανάμεσα σε αυτές και η ποίηση) έχουν ανάγκη από την εκτενή συζήτηση και από ανώτερες θεωρίες σχετικά με τη φύση, γιατί μέσα σε αυτά τα γνωρίσματα φαίνεται ότι προέρχεται η υψηλή σκέψη και η λεπτότητα των ενεργειών σε όλους τους τομείς» (Πλάτων Φαίδρος 270 Α, σ. 129).

Ο Πλάτων στην επιθυμία του να μας δώσει την θειότητα της ποίησης και γενικά της τέχνης και της συνείδησης του αληθινού καλλιτέχνη γράφει «Άτε ούν ου τέχνη ποιούντες και πολλά λέγοντες και καλά περί των πραγμάτων, ώσπερ συ περί Ομήρου, αλλά θεία μοίρα, τούτο μόνον οίος τε έκαστος ποιείν καλώς, εφ' ο η Μούσα αυτόν ώρμησεν... ταδ' άλλα φαύλος αυτών έκαστος έστιν. Ου γαρ τέχνη ταύτα λέγουσιν, αλλά θεία, δύναμι, ... άπτει γαρ πώς μου τοίς λόγοις της ψυχής, ώ Σώκρατες, και μοι δοκούσι θεία μοίρα ημίν πα-

4. όπ.π., σ. 108.

ρά των θεών ταύτα οι αγαθοί ποιηταί ερμηνεύειν» (Νόμοι 817 C).

Ο Σταγειρίτης φιλόσοφος Αριστοτέλης παρότι δεν ακολούθησε τον δάσκαλό του στις περισσότερες αρνητικές για την ποίηση θέσεις του, την τοποθέτησε σε κατώτερη θέση από την φιλοσοφία εφόσον «επιστήμη τις (ενν. η φιλοσοφία) ή θεωρεί το όν και τα τουτω υπάρχοντα καθ' αυτό, αύτη δ' ἐστίν ουδεμιά των εν μέρει λεγομένων ή αύτη, ουδεμιά γάρ των άλλων επισκοπεί καθόλου περί του όντος ή όν, αλλά μέρος αυτού τι αποτεμόμεναι περί τούτο θεωρούσι το συμβεβηκός...»⁵. Ακόμη και οι διάφορες ποιητικές μεταφορές όπως του Εμπεδοκλή για τη θάλασσα που είναι ο ιδρώτας της γής δεν είναι κατάλληλες για τη γνώση της φύσης «προς ποίησιν μεν γαρ ούτος ειπών, ίσως είρηκεν ικανώς, προς το γνώναι την φύσιν ούκ ικανώ (Μ.τ.φ. 357 α 25-28). Στην ποιητική του θα υποστηρίξει ότι ο ποιητής είναι μιμητής όπως ο ζωγράφος ή κάποιος άλλος εικονοποιός «επει γάρ έστι, ο ποιητής ωσπερανεί ζωγράφος ή άλλος τις εικονοποιός...» (Ποιητ. 1460, b9)⁶.

5. Αριστοτέλη, Μετά τα φυσικά, Γ1 103α, 21-32, Ζήτρος, Θεσ/νίκη 1998, σ. 114.

6. όπ.π., σ. 114.

Η τόσο ενδιαφέρουσα και σχολιασμένη φράση του Αριστοτέλη, τοποθετεί την ποίηση σε ανώτερη θέση από την ιστορία «διό και φιλοσοφώτερον και σπουδαιότερον ποιήσις ιστορίας ἐστίν, ἡ μὲν ποίησις μᾶλλον τὰ καθόλου, ἡ ιστορία τὰ καθ' ἕκαστον λέγει (Αριστοτέλη Ποιητ. 1451b, 5-7). Παρόλα αυτά αποτελεί ασφαλώς κατάφαση στη σχέση ποίησης και ιστορίας, προκύπτει συγκριτική αντιπαράθεση της πρώτης από την τελευταία, που ανήκει στο χώρο της νόησης. Το ότι η ποίηση είναι σπουδαιότερη της ιστορίας, σημαίνει ότι είναι εποπτικότερη με την αρχαία σημασία του «φιλοσοφικό-τερη», κατά το ότι δηλαδή στρέφεται όπως και η φιλοσοφία όχι προς τα καθέκαστα αλλά προς τα καθόλου.

Ο ανταγωνισμός μεταξύ φιλοσοφίας και ποίησης, στην πρώτη συνάντηση του Σωκράτη με τον νεαρό Πλάτωνα, έστω και συγκαλυμμένος εκφράζεται στη συχνή αξιολόγηση των έργων του. Φιλοσοφία στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, εσήμαινε την νοοκρατική πρόσβαση στη γνώση, στην επιστήμη ή την επιστημονικότητα. Στους προσωκρατικούς υπάρχει χώρος για καυστικές επισημάνσεις, όπως στον Ξενοφάνη και στον σκοτεινό φιλόσοφο Ηράκλειτο⁷. Στον Κων/νο Τσάτσο η φιλοσοφία και η

7. Βιτσατζής, σ.σ. 107-108.

λογοτεχνία έχουν κοινές και βαθύνουσες πνευματικές ρίζες. Η φιλοσοφία ζητά με την ολοκληρωτική αλήθεια, να ερμηνεύσει την ουσία της ζωής όχι μόνο με την επιστημονική λογική αλλά και με την σκέψη. Ο ποιητής αναζητά και αυτός την ουσία της ζωής όχι μόνο με την καθολικότητα της γνώσης αλλά και με το φως της μορφικής εντέλειας και της απόλυτης αρμονίας⁸. Σε άλλο σημείο γράφει ότι ο αληθινός φιλόσοφος και ο αληθινός καλλιτέχνης, ανηφορίζουν σε μια κοινή αφετηρία, πορεύονται στο τέρμα για να εκφράσουν την εσώτατη ουσία του κόσμου, ο ένας με την συναισθηματική αποτίμηση και ο άλλος με την έλλογη αποτίμηση, αυτή που συμπίπτει με την ενότητα των πάντων⁹. Ο Άγγλος ποιητής και φιλόσοφος Samuel Taylor Coleridge τονίζει την ενότητα, την οξύνοια και την μορφική εντέλεια των δύο τεχνών και ότι «ποτέ κανένας δεν υπήρξε μεγάλος ποιητής χωρίς συγχρόνως να είναι ένας βαθυστόχαστο φιλόσοφος».

Όποιος δεν έχει γευθεί την θλίψη και το πόνο μέσα στην ανηφορική και δύσβατη πορεία της ζωής του, δεν μπορεί να είναι αληθινός φιλόσοφος και αυθεντικός τεχνίτης του λόγου. Επειδή ο πόνος ως

8. Σεφέρης Γ., Τσάτσος Κ. «Ένας διάλογος για την ποίηση», Ερμής, Αθήνα 1988, σ.σ. 169-170.

9. όπ.π., σ. 193.

οντολογικό θεμέλιο της ανθρώπινης ύπαρξης έχει ένα λυτρωτικό περιεχόμενο, ένα αναγωγικό χαρακτήρα, μια αυτοαναφορικότητα, σε κάθε μορφή τέχνης, ιδιαίτερα της ποίησης και της πνευματικής ουσιοποίησης των όντων. Στο De Profundis, ο Oscar Wilde θα τονίσει ότι ο πόνος δεν είναι μόνο η υπέρτατη συγκίνηση και το μυστικό της ζωής, αλλά συνάμα ο τύπος και το δοκιμαστήριο κάθε μεγάλης τέχνης και οπωσδήποτε και της ποίησης (Όσκαρ Ουάϊλντ, De Profundis «έκ βαθέων», μτφρ. Μ. Κάντζια, Πρόλογος - εισαγωγή - ανάλυση Ρήγα Γαρταγάνη, Γκοβόστη, Αθήνα χ.χ., σ.σ. 148-149). Κατά τον Βράιλα-Αρμένη, η ποίηση χαρακτηρίζεται ως κορωνίδα και βασιλίδα των τεχνών, υψίστη και ανωτάτη μορφή των πνευματικών τεχνών. Είναι η διά του λόγου πληρεστέρα αποκάλυψη του ιδανικού και ανώτατος βαθμός καλλιτεχνικής δημιουργίας¹⁰. Μεγάλοι στοχαστές της ανθρωπότητας έχουν τονίσει την στενή σχέση ανάμεσα στην ποίηση και τη φιλοσοφία, που πρώτη μέσα στην ιστορία του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού πρόβαλλε, έδωσαν πάντοτε στην πρώτη την δευτερεύουσα θέση.

10. Λεοντίνη-Γλυκοφρύδη Α. «Συστήματα καλών τεχνών στη νεοελληνική αισθητική», Ινστιτούτου βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2002, σ.σ. 108-109.

Για να επανέλθουμε στην οντολογία της ποιητικής δημιουργίας, θα πρέπει να απαντήσουμε στο ερώτημα: «Τι είναι ποίηση». Σε αυτή την απορία περιέχεται και διαλεκτικά το αντίστοιχο ερώτημα «Τι δεν είναι ποίηση»¹¹. Ο Χέγκελ θα σημειώσει ότι στον ορισμό της ποίησης (ή της ποιητικότητας) απεχθάνονται όλοι όσοι έγραψαν ποίηση¹². Επομένως η αδυναμία ορισμού δεν σημαίνει και αδυναμία γνώσης, η ύπαρξη ορισμού σύμφωνα με τον Wittgenstine, δεν είναι αναγκαία προϋπόθεση για την γλώσσα-αναλυτική χρήση ενός όρου¹³. Επειδή κατά τον Πλάτωνα «τα μέγιστα ου λέγονται αλλά βιούνται», η έλλειψη ενός ορισμού για την ποίηση δεν εμποδίζει ένα έργο να καλείται ποίηση. Οι διάφοροι κανόνες, οι τεχνικές, η πρόσβαση ή οι αισθητικές κατηγορίες δεν μεταβάλλουν την ουσία της ποίησης: θα τονίζαμε όμως ότι η ποιητική δημιουργία μεταβάλλεται αδιάκοπα, διαστέλλεται συμπαντικά, αναδημιουργείται τεχνικά, και εμπλουτίζεται φιλοσοφικά. Όπως γενικότερα η τέχνη, έτσι και η ποίηση δεν περιχαράκωνεται σε

11. Βιτσατζής, σ.σ. 9-10.

12. Hegel G.W.E. «Αισθητική (επιλογή κειμένων)», Αναγνωστίδη, Αθήνα χ.χ., σ. 237.

13. Wittgenstine I., «Φιλοσοφικές έρευνες», μτφρ. Π. Χριστοδούλου, Παπαζήση, Αθήνα 1970, σ. 378.

λογοκρατικά, ορθολογιστικά ή θετικιστικά σύνορα¹⁴. Παραφράζοντας τον λόγο του Μ. Βασιλείου «άπειρον και ακατάληπτον το θείον (δῶρον της ποιητικής τέχνης) και τούτο καταληπτόν η απειρία και η ακαταληψία».

Οι προσπάθειες ορισμού της ποίησης εκτείνονται από το ακραίο σημείο μιας γενικής και αόριστης πρόσβασης, μέχρι την αναφορά σε επιμέρους στοιχεία της ποιητικής τέχνης. Στον Schelling η ποίηση είναι ο πεπερασμένος λόγος του θεού, στον Maritain η ποίηση είναι η θέωση του πνευματικού στοιχείου μέσα στον χώρο του αισθητού,¹⁵ ενώ στον Κωστή Παλαμά η ποίηση είναι η τέχνη που εξαϋλώνει τα υλικά και υλικοποιεί τα άυλα¹⁶. Για τον J. Feibleman η ποίηση είναι η τέχνη εκείνη που χρησιμοποιεί το μέτρο της γλώσσας, γι' αυτό και μεγάλη ποίηση είναι η τελειότητα της τέχνης του μέτρου.¹⁷ Στο Pierre Emmanuel ποίηση είναι η πραγματικότητα της νύχτας σιωπής, όπου οι νησίδες των λέξεων χρησιμεύουν, για να περικλείσουν τις συναισθηματικές εξάρσεις της κάθε στιγμής. Κάθε νησίδα έχει για τον κάθε ποιη-

14. Βιτσατζής, σ. 10.

15. όπ.π., σ. 15.

16. Παλαμάς Κωστής «Άπαντα», Μπίρη, έκδ. 2^η, Αθήνα χ.χ. τόμος 10^{ος}, σ.σ. 565-567.

17. Βιτσατζής, σ. 16.

τή διαφορετικό σημασιολογικό περιεχόμενο από την καθημερινότητα.¹⁸

Ο μεγάλος φυσικός W.K. Heisenberg τόνιζε ότι κάθε λέξη μπορεί να εξαπολύσει στο πνεύμα μας, πολυάριθμες διεργασίες που είναι ημισυνέδητες¹⁹. Πολύ σωστά ο Ευάγγελος Παπανούτσος υποστήριζε, ότι η λέξη είναι ένα κομμάτι από την κινούμενη και απεριόριστη πραγματικότητα ζωής, η συμπύκνωση μιας πολύ μεγάλης μάζας μέσα στον μικρό χώρο του συμβολικού μνημείου. Η λέξη αποκτά μια δυναμική αυτοαναφορικότητα από την πληθώρα της ζωής, πολλαπλασιάζει την ενέργειά της σε μια ατομική αλλά και σε μια πνευματική έκρηξη²⁰. Ο Γεώργιος Μπαμπινιώτης, αποκαλεί την πάλη του λογοτέχνη για την κατάκτηση της λεκτικής μορφής «αγωνία του λόγου». Διάταξη των λέξεων ή δοκιμασία της ύλης, εκκίνηση του λόγου στη δημιουργία των μορφών και της αισθητικής ποιότητας του έργου.²¹

Το ποίημα όπως τονίσαμε και πιο πάνω είναι στεγανό και αδιαπέραστο από τη λογική. Για τον Παλαμά η σαφήνεια και η ασάφεια είναι ισοβα-

18. όπ.π., σ. 20.

19. όπ.π., σ. 24.

20. όπ.π., σ.σ. 24-25.

21. Μπαμπινιώτης Γ. «Γλωσσολογία και λογοτεχνία: από την τεχνική στην τέχνη του λόγου», έκδ. Β', Αθήνα 1991, σ.σ. 107-108.

ρείς νόμοι της ποίησης²² όπως για τον Maritain η αμφισημία που ανάγεται στη λειτουργία της φαντασίας είναι ενθουσιώδες υπαρξιακό επίτευγμα του λόγου. Για τον Ch. Baudelaire, τον μεγάλο Γάλλο συμβολιστή, η πολυπλοκότητα, το αόρατο και το απροσδιόριστο, είναι στοιχεία της υψηλής ποίησης ενώ όσο περισσότερο διδακτικό είναι το περιεχόμενο της ποίησης, τόσο περισσότερο υποβαθμίζεται. Η αισθητική εμπειρία, προϋποθέτει την αισθητική διάθεση και κατά συνέπεια είναι άμεση εποπτεία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το περιεχόμενο της λέξης παραμερίζεται από το αισθητικό περιεχόμενο²³.

Η αφαιρετικότητα στην ποιητική δημιουργία των περιττών λεκτικών στοιχείων και μορφικών εντυπώσεων, καθώς και η συμπύκνωση των στίχων, είναι στοιχεία της ποιοτικής και ανθεκτικής τέχνης. Η ποίηση είναι η πνευματική ικανότητα, να ξαναδίνει κανείς στις φθαρμένες λέξεις τη λάμψη ενός νεόκοπου νομίσματος, η τέχνη της αποκάλυψης του κάλλους του κοσμικού γίγνεσθαι, μιας κρυμμένης ομορφιάς που αποκαλύπτεται στη φανέρωση του πνεύματος, όπου οι λέξεις είναι οι εστιάδες αφιερωμένες αποκλειστικά στο ναό της

22. Παλαμάς, σ. 201, 205, 207.

23. Βιτσατζής, σ. 37.

ποιητικής Μούσας.²⁴ Ο Ζαν Πώλ Σάρτρ τονίζει ότι ο ποιητής είναι αυτός που τον εξόρισαν από την παιδική ηλικία. Η ποίηση είναι η νοσταλγική ανάμνηση της χαμένης παιδικής αθωότητας, της εσωτερικής πνευματικής αυθεντικότητας, και της ακεραιότητας του ανθρωπίνου προσώπου.

Οι δύο αισθητικές κατηγορίες που αποκρυσταλλώθηκαν στα τέλη του 19^{ου} αι. είναι του υλοκρατικού ρεαλισμού (L. Feurbach), και του τυποκρατικού φορμαλισμού (I. Kant και F. Schiller). Οι δύο αυτές κατηγορίες χαρακτηρίστηκαν «αισθητική του περιεχομένου» και «αισθητική της μορφής»²⁵. Περιεχόμενο και μορφή δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν αυτόνομα και ανεξάρτητα, αλλά συνδυαστικά μέσα από την καλλιτεχνική ενότητά τους όπως υποστηρίζει και ο B. Croce. Το περιεχόμενο έχει μορφή και η μορφή περιεχόμενο. Η ποίηση είναι η ένωση του νοήματος και των ήχων, της ουσίας και της μορφής, η αισθητική αξιολόγηση είναι πάντοτε σύνθεση μορφής και περιεχομένου.²⁶ Για τον Μπαχτίν η μορφή και το περιεχόμενο είναι πάντα αναπόσπαστα στοιχεία ενός έργου τέχνης. Το ποίημα γεννιέται από τρεις παράγοντες, από τη σύνθεση νοήματος, μορφής και αισθητικής διά-

24. Παλαμάς, σ. 287.

25. Γεωργούλης Κων/νος «Αισθητικά και φιλοσοφικά μελετήματα», Σιδέρη, Αθήνα 1964, σ.σ. 31, 35.

26. Βιτσατζής, σ. 57.

θεσης.²⁷ Η αισθητική διάθεση είναι για τον Λογγίνο «σφοδρόν καί ενθουσιαστικόν πάθος». Για τον Πλωτίνο ο δημιουργός είναι και θεωρός και κριτής του έργου του. Επομένως το έργο τέχνης έχει το νόημα που θα του δώσει ο δημιουργός και ο αναγνώστης, ο θεατής ή ο ακροατής.²⁸

Ποιά σχέση μπορεί να έχει η ποίηση με την αλήθεια;

Κάθε μορφής τέχνη έχει πιθανότητες να προσεγγίσει ή να εκφράσει την αλήθεια. Κάθε ιεράρχηση εξαρτάται από την αξιολογική διάσταση του παρονομαστή. Ο φιλόσοφος Schopenhauer έθεσε σαν βάση τη «θέληση για τη ζωή», η κλίμακα ξεκινάει από την αρχιτεκτονική (τέχνη των στοιχειωδών δυνάμεων της ύλης) για να κορυφωθεί στη μουσική που είναι «η γλώσσα της θέλησης». Η μουσική είναι η τέχνη που εκφράζει πιο τέλεια την μεταφυσική ουσία του κόσμου. Για τον Hegel στο κορυφαίο σκαλοπάτι τοποθετείται η ποίηση, γιατί σαν λόγος και στοχασμός, βρίσκεται στο πλησιέστερο σημείο με το πνευματικά απόλυτο. Η μουσική έχει μεγαλύτερη σχέση με τα αισθητά και τον χρόνο ενώ η ποίηση με το λόγο.²⁹

27. Μπαχτίν Μ. «Προβλήματα Λογοτεχνίας και Αισθητικής» μτφρ. Γ. Σπανός, Πλέθρον, Αθήνα 1980, σ. 60.

28. Βιτσατζής, σ. 59.

29. Ιωάννη Μ. Θεοδωρακόπουλο «Εισαγωγή στη φιλο-

Στον μεγάλο γερμανό συνθέτη και μουσουργό Ρίχαρντ Βάγκνερ (Wilhelm Richard Wagner, 1813-1883), «Η μουσική, ως υλοποίηση της ποιητικής πρόθεσης για το συναίσθημα, βρίσκεται στη μέση, και το έργο του απλού ποιητή της λεκτικής γλώσσας, του δημιουργού, που στην εγελιανή αισθητική καταλάμβανε την πιο υψηλή θέση, τοποθετούνταν στη χαμηλότερη βαθμίδα, ως μη υλοποιημένη ποιητική πρόθεση» (Μάμαλης Νικόλαος, Η ιστορία των τεχνών στην Ευρώπη. Τομ. Γ'. Η μουσική στην Ευρώπη, ΕΑΠ, εκδ. Β', Πάτρα 2008, σ.212). Τα διάφορα δομολειτουργικά στοιχεία της τέχνης και οι ποικίλες αισθητικές λειτουργίες δεν την τεμαχίζουν, αλλά εκφράζουν την ίδια αισθητική αναζήτηση του ανθρώπου, και αποβλέπουν σε μια άλλη πνευματική κατάσταση, που αποκαλείται «εξωλογική» ή «υπεραισθητική» σφαίρα της ανθρωπίνης εμπειρίας.

Στο φιλόσοφο της μερίμνης Martin Heidegger η καθολικότητα του νοήματος, συνάπτεται με την χρονικότητα ως οντολογικό θεμέλιο της μέριμνας³⁰. Η αυθεντικότητα της ύπαρξης οδηγεί στην άρνηση της λήθης και στην ανεύρεση της

σοφία. Τόμ. Γ', Γνωσιολογία, ηθική φιλοσοφία, αισθητική», Αθήνα 1975, σ. 556.

30. Heidegger M., «Είναι και χρόνος», Πρόλογος-Μετάφραση, σχόλια Γιάννης Τζαβάρας, Τομ. 2^{ος}, Δωδώνη, Αθήνα 1978, σ.σ. 550-562.

ουσίας της αλήθειας. Κάθε τέχνη ως δυνατότητα αύξησης της αλήθειας του όντος, είναι κατ'ουσίαν ποίηση. Έτσι η τέχνη είναι ενέργοποίηση της αλήθειας, ως ανάδυση της μη κρυπτότητας και ως τήρηση της συντελούμενης μέσα στο έργο αλήθειας³¹. Η ποίηση είναι σπαράγματα μιας πνευματικής εσωτερικότητας ή συνειδησιακές εκρήξεις, στον πυρήνα της οντολογικής υπαρκτικής πληρότητας του είναι. Χώρος ιδιωτικός στην άχρονη ουσία του αχωρήτου, μεταμεσονύκτιος μόνωση στην οδό της προσωπικής αναζήτησης και του υπαρκτικού φωτισμού, όπου τα άστρα της λεκτικής ποιητικότητας τρεμοσβήνουν στο στερέωμα του σύμπαντος.

Τι είναι η αισθητική διάσταση σαν ψυχική λειτουργία, και ποιά η αισθητικότητα ενός έργου στην πράξη; Σε κάθε έργο τέχνης, σύμφωνα με τον Π. Μιχελή, πραγματοποιείται μια εξωτερική διαλεκτική μεταξύ του έργου (πομπού) και δέκτη (θεατή) ή αναγνώστη³². Κατά τον Ε. Μουτσόπουλο, η αισθητικότητα ενός έργου ολοκληρώνεται όταν μεταποιηθεί σε αισθητική πράξη όταν δηλαδή γνωσθεί αισθητικά, όταν θεωρηθεί ποτίζοντας την συνείδηση του θεωρού. Ως προϊόν συνεργασί-

31. Biemel W. «Χάιντεγκερ», Μτφρ. Θεόδωρος Λουπάσάκης, Πλέθρον, Αθήνα 1993, σ.σ. 114-115.

32. Μιχελής Π. «Αισθητικά Θεωρήματα» Τόμος 1^{ος}, Αθήνα 1971, σ. 79.

ας του καλλιτέχνη και παρατηρητή, οδηγεί στην ποιητική αναδημιουργία ερμηνεύοντας τις βαθιές ποιοτικές ιδιότητες του έργου³³. Θα λέγαμε ότι το ποίημα, ως πνευματικό δημιούργημα, δεν ανήκει σε κάποιον αποκλειστικά όπως τα άλλα έργα, π.χ. ένας εικαστικός πίνακας ζωγραφικής ή ένα γλυπτό, αλλά προσαρμόζεται ή μεταφράζεται στον κάθε αναγνώστη χωριστά. Επομένως, η αισθητική διάθεση σαν ψυχική λειτουργία, ποικίλη σε ιριδισμούς και εσωτερική ακτινοβολία, είναι πανανθρώπινο φαινόμενο. Πρόκειται για μια συνειδησιακή κατάσταση, με κυματισμούς και αυξομειώσεις της συγκινησιακής έντασης, αυτό που αποκαλούμε μεταβλητότητα αισθητικής διάθεσης και αισθητικής πρόσβασης³⁴.

Η ποιητική στιγμή ως αισθητική εμπειρία ή ως σύλληψη πνευματικής διαύγειας, που προκαλεί η συγκίνηση της ποίησης, εξαφανίζει τις οροθεσίες του χώρου και του χρόνου. Οδηγεί, σύμφωνα με τον ιδρυτή της φαινομενολογίας E. Husserl, την συνείδηση σε ένα ονειρικό ή πνευματικό περιβάλλον, όπου το βάρος της γήϊνης ύπαρξης έχει εξαυλωθεί. Έχουμε έτσι την εμπειρία μιας άλλης πνευματικής διάστασης όπου επικρατεί το δέος, ένα

33. Μουτσόπουλος Ευάγγελος, «Φιλοσοφικοί Προβληματισμοί», Τόμος 3^{ος}, Αθήνα 1984, σ. 320.

34. Γεωργούλης, σ. 61.

είδος άφθογγης εμπειρίας, σαν μια κατανυκτική προσευχή³⁵. Σύμφωνα με τον Ιωάννη Θεοδωρακόπουλο η ζωή δια μέσου της τέχνης υψώνεται υπεράνω του παροδικού, ο χρόνος ακινητεί και ο άνθρωπος αποθανατίζεται εγγίζοντας την αιωνιότητα. Κάθε δημιουργία υποστήριξε ο Ε. Μουτσόπουλος, εμπεριέχει την δική της υπερχρονικότητα και υπερεκτατικότητα, διότι μεταβάλλει και αφαιρεί, υπερβαίνει τον χώρο και τον χρόνο. Η μνήμη εκμηδενίζει, όχι βέβαια πάντοτε, την απόσταση του παρελθόντος και η φαντασία την απόσταση του μέλλοντος³⁶.

Η ανάμνηση είναι ο συσσωρευτής των βιωμάτων, το πρώτο σκαλοπάτι της ποιητικής δημιουργίας, γι' αυτό και ο S. Kierkegaard, χαρακτήρισε τον ποιητή ιδιοφυΐα της ανάμνησης. Η δημιουργική φαντασία είναι μια εσωτερική όραση, που φθάνει στην κρυμμένη δυναμική των πραγμάτων. Τι είναι ο ποιητής, αναρωτιέται ο μεγάλος υπαρξιστής φιλόσοφος, και απαντά «ένας δυστυχής άνθρωπος, του οποίου τα χείλη είναι έτσι διασκευασμένα, ώστε ο αναστεναγμός και η κραυγή τη οδύνης του, να μεταβάλλονται σε ωραία μουσι-

35. Θεοδωρακόπουλος Ν. Ι. «Σύστημα φιλοσοφικής ηθικής», Αθήνα 1965, σ. 48.

36. Μουτσόπουλος, οπ.π., σ. 321.

κή, ενώ η ψυχή του στροβιλίζεται εντός του μυστικού πάθους»³⁷.

Η φαντασία είναι, κατά τον J.P. Sartre, η νοητική αναπαράσταση μιας απύσας πραγματικότητας. Θεμέλιο και προϋπόθεση της ποιητικής δημιουργίας, είναι η μνήμη (η ενθύμηση ή το συλλογικό ασυνείδητο), η δημιουργική φαντασία και η έμπνευση³⁸. Όταν μιλούμε για έμπνευση ή «σπερματική σύλληψη», εννοούμε την έντονη επιθυμία της δημιουργίας, η καιρική στιγμή της χρονικότητας. Είναι το ξεχωριστό ψυχολογικό γεγονός, με έντονη συναισθηματική φόρτιση, με σύντομη διάρκεια. Προβάλλει μέσα στην συνείδηση του καλλιτέχνη σαν μια ξαφνική λάμψη του υποσυνειδήτου, ένας υπαρκτικός φωτισμός κατά τον Karl Jaspers, με μια φράση, λέξη ή επιθυμία. Η έμπνευση σε τελική ανάλυση είναι προϊόν ευαισθησίας, ενθουσιασμού και δημιουργικής και συνεκτικής ροπής, τρυφερότητας και αγάπης άδολης, εκστατικής μανίας προς το υλικό και πνευματικό σύμπαν, προς τις απαρχές και τελικές διαστάσεις της ανθρωπίνης ύπαρξης³⁹.

Η ατομικότητα και η οικουμενικότητα είναι τα χαρακτηριστικά της μεγαλουργού ποιητικής δη-

37. Νιάρχος, «εισαγωγή στην Ευρωπαϊκή φιλοσοφία» Αθήναι 2001, σ. 281.

38. Βιτσατζής, σ.σ. 73-75.

39. Μουτσόπουλος, σ. 328.

μιουργίας. Η ποίηση κατά τον Κων/νο Γεωργούλη είναι μια προς τα έξω αυτοπροβολή αποθησαυρίσματος της ζωής⁴⁰. Τα κυριότερα ποιητικά γένη, στην ιστορία της ανθρωπότητας, είναι κατά τον V. Hugo, ο λυρικός λόγος, το έπος και η δραματική τέχνη. Σήμερα είναι γενικά παραδεκτό ότι οι τρεις μορφές της ποίησης, είναι η αφήγηση (το έπος), η σύγκρουση (το δράμα) και η εξομολόγηση (το λυρικό τραγούδι). Το ερώτημα είναι εάν η λυρική ποίηση ανήκει στην αυστηρά οροθετημένη ατομική περιπέτεια ή στον καθαρά υπαρξιακό χώρο του ποιητή⁴¹. Το 1931 κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις «Δημητράκου» το δοκίμιο του Κων/νου Γερογιάννη: Τι είναι Ποίησης (Αισθητικά μελέται). Αναφέρει συγκεκριμένα ότι «Υπάρχει δυστυχώς μία γενικώς παραδεδεγμένη πλάνη ότι η λυρική ποίησης, είναι κατ' εξοχήν υποκειμενική ποίησης ενώ κυρίως... η αληθινή (της) αξία έγκειται εις την όσον το δυνατόν τελειότερα αντικειμενικότητα αυτής... δεν δύναται να θεωρηθεί, πολλού γε και δει, αληθινή ποίησης ή έκφρασις των υποκειμενικών ή μάλλον των ατομικών συναισθημάτων της ψυχής του ποιητού»⁴².

Η αληθινή ποίηση δεν είναι συμπτωματική έκ-

40. Γεωργούλης, σ. 51.

41. Βιτσατζής, σ. 91.

42. Γερογιάννης Κ. «Τι είναι Ποίησης (Αισθητικά μελέται)», Δημητράκου, Αθήνα 1931, σ. 33.

φραση των υποκειμενικών και ατομικών συναισθημάτων και παραστάσεων, αλλά γλώσσα ποιητικής εσωτερικότητας, τονίζει ο Hegel στα μαθήματα αισθητικής στο παν/μιο του Βερολίνου (1818-1829), που προσλαμβάνει γενικό καθολικό κύρος. Η φύση της αληθινής ποίησης, όπως τονίσαμε και πιο πάνω, είναι η οικουμενικότητά της συνδυασμένη με το προσωπικό στοιχείο. Η ποίηση συνδέει το ειδικό με το συμπαντικό, το ατομικό με το πανανθρώπινο⁴³. Το λυρικό ιδιαίτερα ποίημα, με την δημιουργική ενέργεια της φαντασίας, εξατομικεύει το γενικό στοχασμό και το υποκειμενικό συναίσθημα. Ο Παλαμάς χαρακτηρίζει την ποίηση τραγούδι υποτακτικό της Αγίας Τριάδας του νόμου: του καιρικού, του ατομικού και του γενικού. Η ποίηση συνδέει το μερικό με το γενικό, το αποσπασματικό με το συνολικό, σε μια αδιάσπαστη ενότητα⁴⁴. Ο ποιητής εκφράζει την ανώτερη φωνή του σύμπαντος θα γράψει ο Novalis ή διαφορετικά αυτό που έγραψε ο W. Knight: «The aim of the work of the poet is to reflect the universal in the individual...» (ο στόχος του έργου του ποιητή είναι να αντιφεγγίζει το συμπαντικό στο ατομικό)⁴⁵.

43. Βιτσατζής, σ. 93.

44. Παλαμάς, σ.σ. 496-497.

45. Βιτσατζής, σ. 99.

Μέσα στην ιστορία της ποιητικής δημιουργίας από την εποχή του ύστερου Μεσαίωνα, μέχρι και τους νεώτερους χρόνους, η ποίηση θεωρήθηκε ένα αξιοπρόσεκτο αίτιο ψυχοσωματικής κατάρρευσης. Δειγματοληπτικά αναφέρουμε ότι ο Καρτέσιος, θεωρούσε την ποίηση πνευματική κατάρπτωση και παθολογικό γεγονός, ως διασάλευση των πνευματικών δυνάμεων σε παραληρηματική κρίση. Ο M. Malebranche θεωρούσε την ποίηση επικίνδυνη για τους νέους, γιατί ερεθίζει την φαντασία και εμποδίζει την νόηση να λειτουργήσει νηφάλια. Ο Ιερός Αυγουστίνος στις εξομολογήσεις, θεωρούσε ότι το ωραίο, ως αισθητικό κατηγορημα, είναι ιδιότητα του θεού και η πρόσβαση είναι δυνατή, μόνο με την ενόραση και τον διαλογισμό. Στον Θωμά τον Ακινάτη, η ποίηση ήταν «κατώτερη γνώση» συγκρίνοντάς την με την ιερή αποκαλυπτική διδασκαλία⁴⁶.

Στην πρώτη φάση του γαλλικού νεοκλασικισμού (1630-1660), η ποίηση χαρακτηρίζεται ως υψηλή επιστήμη, με καθολικό χαρακτήρα. Ο θεωρητικός της ποίησης Chapelain, υποστηρίζει τον ηθικό σκοπό της ποίησης και ότι αυτός επιτυγχάνεται, μέσω της ευχαρίστησης και της αληθοφάνειας.

46. όπ.π., σ. 104.

νειας⁴⁷. Ο ποιητής-δημιουργός πρέπει να ακολουθεί τον κανόνα της ευπρέπειας και της κοσμιότητας. Να συνδυάζει ένα υψηλό (ποιοτικό) περιεχόμενο, με μία μορφική αισθητική ωραιότητα, που θα ικανοποιεί πνευματικά τον αναγνώστη και θα τον οδηγεί στην αρετή⁴⁸. Έπρεπε να ξεπεραστεί ο σκοταδισμός του Μεσαίωνα, αλλά και η αυγή της Αναγέννησης, για να δουν το φως μελέτες και στοχασμοί από τους φιλοσόφους του ιδεαλισμού τον 17^ο και 19^ο αι. που έθεσαν τα θεμέλια της αισθητικής γνώσης. Ο άνθρωπος αναγνωρίστηκε από τις τρεις κορυφαίες εκδηλώσεις της πνευματικότητάς του που τον διακρίνουν ως λογικό, θρησκευτικό και αισθητικό ον⁴⁹.

Γράφει ένας Γάλλος φιλόσοφος: είναι πολλοί εκείνοι που θεωρούν την ποίηση, διασκεδαστική μόνο ως φιλολογική ασχολία στην οποία, επιδίδεται κατά προτίμηση μια μικρή ομάδα από αργόσχολους (τεμπέληδες της ανώτερης τάξης), των οποίων η τραυματισμένη ευαισθησία, βρίσκει ανακούφιση (εκτόνωση από ψυχική ένταση) στις λέξεις. Όταν ένας άνθρωπος της δράσης (του αγώνα

47. όπ.π., σ.σ. 104-105.

48. Παρισάκη Θ. «Φιλοσοφία και Τέχνη. Από την αντικειμενικότητα του ωραίου στην υποκειμενικότητα του γούστου» Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2004, σ.σ. 41-42.

49. Βιτσατζής, όπ.π., σ.σ. 104-105.

της καθημερινής επιβίωσης, της οικονομικής κρίσης και της ανεργίας), όταν κάποιος πνεύμα που έχει συνηθίσει τα επιστημονικά έργα, φυλλομετρήσει ένα βιβλίο με ποιήματα, έχει την εντύπωση πως πρόκειται για κάποιο απαγορευμένο παιγνίδι, που καταστρέφει κάθε δράση και σοβαρή σκέψη. Ο ποιητής δεν μπορεί παρά να είναι μια διαταραγμένη ψυχικά προσωπικότητα, ένας καθυστερημένος, προβληματικός, αντικοινωνικός, ιδιότροπος άνθρωπος και εάν πρόκειται για νέο, γίνεται λόγος για κάποια κρίση εφηβική, ερωτική, οικογενειακή. Κάποια χαμόγελα... (μπορεί να υπάρξουν) υπομονή και θα του περάσει ο νεανικός ενθουσιασμός (σα να πρόκειται για γρίπη ή μαγουλάδες)⁵⁰.

Η ποίηση συνδέεται όχι μόνο με την φιλοσοφία αλλά και με την επιστήμη. Καλλιεργεί την νόηση, την φαντασία, την διαίσθηση, την αναζήτηση της αλήθειας, της προσφοράς και της αγάπης, την γνώση, την μυστική δομή της ανθρώπινης ύπαρξης και τον σκοπό της δημιουργίας του υλικού σύμπαντος. Με άλλα λόγια, η ποίηση είναι μαζί το κέντρο και η περιφέρεια της γνώσης, είναι αυτό στο οποίο, θα πρέπει να γίνεται αναφορά από όλες τις επιστήμες, όπως γράφει ο W. Knight «Poetry is at once the centre and the circumference

50. όπ.π., σ. 106.

of knowledge, it is that which all sciences must be referred».⁵¹

Από τους ποιητές του 20^{ου} αιώνα ο Γιάννης Ρίτσος (1909-1990) τονίζει το χρέος των ποιητών και την οικουμενικότητα της ποιητικής δημιουργίας. (Ρίτσος Γιάννης, Άπαντα, τόμ. 3^{ος}, δεμ., Κέδρος, Αθήνα 1985, σ. 450).

Πολλά ποιήματα είναι ποτάμια
Άλλα είναι χαμόκλαδα σε βραδινό κάμφο
Άλλα είναι σαν πέτρες που δεν χτίζουν τίποτα.

Πολλοί στίχοι είναι σαν στρατιώτες έτοιμοι για
μάχη
Άλλοι σαν λιποτάχτες κρυμμένοι πίσω απ' τ' αν-
θισμένα δέντρα
Άλλοι σαν άγνωστοι στρατιώτες που δεν έχουν
πρόσωπο.

* * *

Πολλά ποιήματα φωνάζουν δυνατά χωρίς να
ακούγονται
Άλλα σπαίνουμε με σταυρωμένα χέρια
Άλλα σταυρώνονται και μιλούν σταυρωμένα

* * *

51. όπ.π., σ. 114.

Πολλά ποιήματα είναι σαν τα δέντρα
Άλλα σαν κυπαρίσσια σ' ένα λιόγερμα της φύσης
Άλλα σαν δέντρα οπωροφόρα σ' ένα κολχόζ

Πολλοί στίχοι είναι σαν πόρτες
Πόρτες κλειστές σ' ερημωμένα σπίτια
Και πόρτες ανοιχτές σε ημέρες συγυρισμένες ψυ-
χές

* * *

Πολλά ποιήματα μένουν αργά τη νύχτα στην ερη-
μιά
Βρέχουν κάθε τόσο τα τέσσερα δάχτυλα των στί-
χων τους σ'
ένα ρυάκι
ύστερα χάνονται ονειροπαρμένα στο δάσος και
πια δεν
επιστρέφουν.

* * *

Πολλοί στίχοι είναι σαν αργυρές κλωστές
Δεμένες στα καμπανάκια των άστρων
Αν τους τραβήξεις, μια ασημένια κωδωνοκρου-
σία δονεί τον
ορίζοντα

Στον Νικηφόρο Βρεττάκο (1912-1991) συγκινητικός είναι ο εικονοπλαστικός λυρισμός στο ποίημά του «Αν δεν μου' δινες την ποίηση Κύριε». (Νικηφόρου Βρεττάκου: Τα ποιήματα, τομ., Α', Θεμέλιο, Αθήνα 1990, σ. 255).

Αν δεν μου' δινες την ποίηση Κύριε
δεν θα' χα τίποτα για να ζήσω
αυτά τα χωράφια δεν θα' ταν δικά μου.
Ενώ τώρα ευτύχησα να' χω μηλιές
να πετάξουνε κλώνους οι πέτρες μου
να γιομίσουνε οι φούχτες μου ήλιο
η έρημός μου λαό
τα περιβόλια μου αηδόνια

Λοιπόν πως σου φαίνονται, είδες
τα στάχια μου Κύριε; Είδες τα αμπέλια μου;
είδες τι όμορφα που πέφτει το φως
στις γαλήνιες κοιλάδες μου;
Κι έχω ακόμη καιρό !
Δεν ξεχέρσωσα όλο το χώρο μου Κύριε.
Μ' ανασκάφτει ο πόνος μου κι ο κλήρος μου με-
γαλώνει.
Ασωτεύω το γέλιο μου σαν φωμί που μοιράζεται
Ωστόσο
Δεν ξοδεύω τον ήλιο σου άδικα.

Δεν πετώ ούτε ψίχουλα από ότι μου δίνεις
γιατί σκέφτομαι την ερμιά και τις κατεβασιές του
χειμώνα.

Γιατί θα'ρθει το βράδυ μου. Γιατί φτάνει όπου
να' ναι

το βράδυ μου, Κύριε, και πρέπει
να' χω κάμει πριν φύγω την καλύβα μου εκκλησιά
για τους τσοπάνηδες της αγάπης.

Στον Οδυσσέα Ελύτη στα Δυτικά της λύπης και
στο ποίημά του ως ενδυμίων: Ποίηση μόνον είναι
/ κείνο που απομένει. Ποίηση. Δίκαιη και ουσια-
στική κι ευθεία / Όπως μπορεί να τη φαντασθήκαν
οι πρωτόπλαστοι / Δίκαιη στα στυφά του κήπου
και στο ρολόι αλάθητη (Οδυσσέας Ελύτης, Ποίη-
ση, Ίκαρος, Αθήνα 1995, σ. 588).

Σε μια ερώτηση για τη σχέση ποίησης και φι-
λοσοφίας, ο Κυριάκος Χαραλαμπίδης, απάντησε:
Μεγάλη και ακριβή. Το ζήτημα είναι να μην χρη-
σιμοποιούμε την ποίηση προς έκθεση φιλοσοφι-
κών ιδεών. Ο στοχασμός οφείλει να προβάλλεται
στην ποίηση ως άγαλμα. Ουσιαστικά κείνο που
πελεκάται είναι η ίδια η ποίηση ως αποτέλεσμα
αισθητικό. Η φιλοσοφία, η μαστοριά και το βάθος
του στοχασμού υπάρχει μέσα από το σημαινόμε-
νο... Η ποίηση είναι ο λόγος που ουδέποτε εκπί-

πει. Όσο πιο σκοτεινή η εποχή, τόσο μεγαλύτερη η ανάγκη (των ολίγων) για ποίηση. Η αναμόρφωση του κόσμου δεν γίνεται από τις μάζες... Η ποίηση είναι το φως στο σκοτάδι. Καλά το λέει ο Απόστολος Παύλος «Ου (= όπου) επλεόνασεν η αμαρτία υπερπερίσσευε η χάρις». (Κυριάκος Χαραλαμπίδης, Εν δορί κεκλιμένος, Δοκίμια, μελέτες, άρθρα, συνεντεύξεις, Σοκόλη, Αθήνα 2019, σ.σ. 155-157).

Ο επαναευαγγελισμός της ζωής με την αυτογνωσία και την πρωτογενή ποιητική συνείδηση εκφράζεται στο πρώτο ποίημα της πρώτης πηγής, που τιτλοφορείται «Ποιητής»:

Αν είχα δροσερό μυαλό, μολύβι που να γράφει
γοργά γοργά μη μας προλάβει ο χρόνος
και χέρι τρισευλογημένο από τους εκπροσώπου
του θείου παντός
τότε στο βάθος θα' λαμπε η χαρά μου
και θα κουδούνιζαν των ουρανίων σωμάτων τα
κλαριά.

Μιλώντας για την έννοια του ελληνισμού με την σημασία του συμπαντικού απείρου, και ως μέγα μυστήριο που εξελίσσεται στον χώρο της τέχνης και της ιστορίας, θα τονίσει ότι «η σύλληψή του προϋποθέτει φιλοσοφική θεώρηση, ποιητική θεολογία και επιστημονική θεμελίωση που συνηχούν

τριαδικώς». (Χαραλαμπίδης: Εν δορί κεκλιμένος, Αθήνα 2019 σ. 25). Η ποίηση είναι η κατά πως το είπε ο Έλιοτ «εξίσωση». Αυτό προϋποθέτει την μαθηματική γεωμέτρηση των λέξεων και των νοημάτων (Χαραλαμπίδης ό.π., σ. 164).

Ποιά να είναι άραγε η σχέση επιστήμης και ποίησης;

Το ερώτημα αυτό δεν έχουμε παρά να το προσεγγίσουμε στην πολυδιάστατη ενότητά του, μέσα από τα πορίσματα της νεώτερης και μοντέρνας φυσικής επιστήμης, όπως εξελίχθηκε τον 20^ο αι. Η κβαντική μηχανική του Max Plank, η ανατροπή του ευκλείδειου και νευτώνειου σύμπαντος, η «αοριστία» των φυσικών νόμων και η «αρχή της αβεβαιότητας ή απροσδιοριστίας» του W.K. Heisenberg διεύρυναν τους ορίζοντες της πνευματικής αναζήτησης του ποιητικού λόγου. Η δυσπρόσιτη στο λόγο έννοια του χωρόχρονου του A. Einstein και τόσες άλλες εξωαισθητικές προσβάσεις στο φυσικό περιβάλλοντα κόσμο, έδειξαν και έπεισαν ότι η προσφυγή στον ποιητικό λόγο είναι καταλληλότερη όχι μόνο για να σημάνει τα καινούργια τοπία αλλά και για να τα πλησιάσει και να τα γνωρίσει.⁵² Η ύλη δεν είναι πλέον νε-

52. ό.π., σ. 109.

κρή, παθητική και αδρανής ουσία αλλά δυναμικός παράγοντας του σύμπαντος ισοδύναμη προς την έννοια της ενέργειας. Το νέο κοσμοείδωλο συνδυάζει την ελεατική ιδέα του αιωνίου και αναλλοιώτου με τον ξυνό (κοινό λόγο) και την περί αενάου ροής αντίληψη του Ηρακλείτου.⁵³ Ο ίδιος ο Einstein είχε τονίσει ότι η πρόοδος μιας κοινωνίας δεν θα προέλθει από το πόσο καλά διδάσκονται στο σχολείο η προπαίδεια και ο περιοδικός πίνακας, αλλά το πόσο ερεθίζουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητα.⁵⁴ Αυτή είναι η ανάγκη ποιητικής πρόσβασης σε ένα σύμπαν που ανοίγεται μπροστά μας με τις κατακτήσεις της αστρονομίας και της διαστημικής τεχνολογικής εξέλιξης. Χρειάζονται προικισμένοι νέοι με ευρύ πλέγμα γνώσεων και ελεύθερο πνεύμα, ικανοί να βλέπουν αυθεντικά το σύμπαν ολόκληρο αλλά και το μικρόκοσμο σε ποιητική έξαρση και πνευματική ενάργεια.⁵⁵

Γράφει ο μεγάλος μεταφυσικός ποιητής Ράινερ Μαρία Ρίλκε εκείνος που μέσα στον κοσμικό χωροχρόνο και στη ζωή του εξέφρασε, με δραματι-

53. Λούβαρης Ι. Ν. «Μεταξύ των δύο κόσμων», της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1949, σ. 100.

54. Isaacson Walter «Αϊνστάϊν: η ζωή και το σύμπαν», Μοντέρνοι καιροί, Αθήνα 2009, σ. 25.

55. Βιτσατζής, σ. 114.

κή ένταση την αγωνία του για την αλήθεια και τα μεγάλα και αιώνια ζητήματα της ύπαρξης. Ένας λυρικός μυροβλήτης της ποίησης, ένας εραστής της αιωνιότητας, ένας ιερέας-λειτουργός του μυστηρίου της ποίησης, εκείνος που «ως αστρική σιωπή λειάνθηκε πάνω από την θαυμαστή πόλη του χρόνου».

«Ω πες, Ποιητή, τι κάνεις; – Τραγουδώ.
Μα το άσκημο, το θανάσιμο εδώ
Πως το δέχεσαι, πως το υποφέρεις; – Τραγουδώ.
Μα το ανώνυμο, Ανώνυμε, αχ, αυτό,
πως το φωνάζεις, όμως; – Τραγουδώ
Μα πως το δίκιο σου είναι αληθινό,
Μ' όποια μορφή και μ' όποιο ρούχο; – Τραγουδώ.
Κ' η γαλήνη κ' η βία τότε, πως
σε γνωρίζουν όπως τ' άστρο κ' η θύελλα; Γιατί
τραγουδώ»⁵⁶

56. Θανάση Παπαθανασόπουλου, Ο Ρίλκε στην πόλη του χρόνου (εκατό χρόνια από τη γέννησή του), σ.σ. 111-115, Περ. Νέα εστία 1/4/1975 & Λογοτεχνικά Μελετήματα, Αθήνα 1975, σ. 115.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βρεττάκος Νικηφόρος «Τα ποιήματα», τομ. 1^{ος}, Θεμέλιο, Αθήνα 1990.
- Βιτσατζής Βασίλης «Αναφορά στην Ποίηση. Δώδεκα δοκίμια προσέγγισης στον ποιητικό λόγο», Ερμής, Αθήνα 1997.
- Biemel W. «Χαιντέγκερ», Πλέθρον 1993.
- Γεωργούλης Κων/νος «Αισθητικά και φιλοσοφικά μελετήματα», Σιδέρη, Αθήνα 1964.
- Γερογιάννης Κ. «Τι είναι Ποίησης (Αισθητικάί μελέται)», Δημητράκου, Αθήναι 1931.
- Ελύτη Οδυσσέα, Ποίηση, Ίκαρος, Αθήνα 2002.
- Θεοδωρακόπουλος Ν.Ι. «Σύστημα φιλοσοφικής ηθικής», Αθήναι 1965.
- Θεοδωρακόπουλος Μ.Ι. «Εισαγωγή στη φιλοσοφία. Τόμ. Γ', Γνωσιολογία, ηθική φιλοσοφία, αισθητική», Αθήναι 1975.
- Isacson Walter «Αϊνστάϊν: η ζωή και το σύμπαν», Μοντέρνοι καιροί, Αθήνα 2009.
- Λεοντσίνη-Γλυκοφρύδη Α. «Συστήματα των καλών τεχνών στην νεοελληνική αισθητική», εκδ. Ινστιτούτο του βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2002.
- Λούβαρις Ι.Ν. «Μεταξύ των δύο κόσμων», Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήναι 1949.

- Μάμαλης Νικόλαος «Η ιστορία των τεχνών στην Ευρώπη, τόμ. Γ', Η μουσική στην Ευρώπη», ΕΑΠ, έκδ. Β', Πάτρα 2008.
- Μιχελής Π. «Αισθητικά θεωρήματα», Τόμος Α+Β, Αθήνα 1971.
- Μπαμπινιώτης Γεώργιος «Γλωσσολογία και λογοτεχνία: από την τεχνική στην τέχνη του λόγου», Αθήνα 1991.
- Μπαχτίν Μ. «Προβλήματα Λογοτεχνίας και Αισθητικής», Πλέθρον, Αθήνα 1980.
- Μουτσόπουλος Ευάγγελος «Φιλοσοφικοί Προβληματισμοί», Τόμοι Α-Γ, Αθήνα 1984.
- Νιάρχος Κ. «Εισαγωγή στην Ευρωπαϊκή Φιλοσοφία», Αθήναι 2001.
- Παλαμάς Κωστής «Άπαντα», Τόμοι 10, Μπίρη, Αθήνα χ.χ.
- Παρισάκη Θ. «Φιλοσοφία και Τέχνη. Από την αντικειμενικότητα του ωραίου στην υποκειμενικότητα του γούστου», Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2004.
- Περ. Νέα Εστία 1/4/1975, στο Θανάση Παπαθανασόπουλου «Ο Ρίλκε στην πόλη του χρόνου (εκατό χρόνια από τη γέννησή του)», σ.σ. 111-115.
- Ρίτσος Γιάννης «Άπαντα», τόμ. 3^{ος}, δεμ., Κέδρος, Αθήνα 1985.
- Σεφέρης Γ. - Τσάτσος Κ. «Ένας διάλογος για την ποίηση», Ερμής, Αθήνα 1988.
- Χάιντεγκερ Μ. «Είναι και χρόνος». Πρόλογος-μετάφραση, σχόλια Βρεττάκος Νικηφόρος: Τα ποιήματα, τομ. Α', Θεμέλιο, Αθήνα 1990.
- Γιάννης Τζαβάρας, Τομ. 2^{ος}, Δωδώνη, Αθήνα 1978.

Χαραλαμπίδης Κυριάκος «Εν δορί κεκλιμένος, Δοκίμια, μελέτες, άρθρα, συνεντεύξεις», Σοκόλη, Αθήνα 1999.

Χαραλαμπίδης Κυριάκος «Ποιήματα», Ίκαρος, Αθήνα 2021.

Hegel G.M.E. «Αισθητική (επιλογή κειμένων)», Αναγνωστίδη, Αθήναι χ.χ.

Heidegger M., «Είναι και χρόνος». Πρόλογος-μτφρ.-σχόλια Γιάννης Τζαβάρας, τομ. 2^{ος}, Δωδώνη 1978.

Walter Isaacson «Αϊνστάιν: Η ζωή και το σύμπαν», Μοντέρνοι καιροί, Αθήνα 2009.

Wittgenstein L. «Φιλοσοφικές έρευνες», Παπαζήση, Αθήνα 1970.

Wilde Oscar, «De Pyofudis», μτφρ. Μ. Κάντζια, πρόλογος, εισαγωγή, ανάλυση Ρήγα Γαρταγάνη, Γκοβόστη, Αθήνα χ.χ.

